

KONTINUITA A DISKONTINUITA GENEALÓGIE A HERALDIKY

CONTINUITY AND DISCONTINUITY
OF GENEALOGY AND HERALDRY

SLOVENSKÁ GENEALOGICKO-HERALDICKÁ SPOLOČNOSŤ

Bibliotheca heraldica Slovaca

KONTINUITA A DISKONTINUITA GENEALÓGIE A HERALDIKY

CONTINUITY AND DISCONTINUITY
OF GENEALOGY AND HERALDRY

SLOVENSKÁ GENEALOGICKO-HERALDICKÁ SPOLOČNOSŤ

MARTIN 2010

**KONTINUITA A DISKONTINUITA
GENEALÓGIE A HERALDIKY**

**CONTINUITY AND DISCONTINUITY
OF GENEALOGY AND HERALDRY**

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, ktorú v dňoch 12. – 13. novembra 2008 v Martine zorganizovala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine a Katedrou archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Vydala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v spolupráci s Kabinetom genealógie Slovenskej národnej knižnice v Martine v roku 2010 ako 7. zväzok edície Bibliotheca heraldica Slovaca.

Zostavili / Edited by:

Mgr. Šarlota Drahošová

PhDr. Peter Keresteš

Mgr. Milan Šišmiš

Odborne posúdili / Read by:

Doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS., PhD.

Doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

Preklad resumé / English translation:

Žaneta Halgašová

Grafická úprava / Design:

Ivan Bílý

Tlač / Print:

Alfaprint, s.r.o., Martin

Na obálke / Cover:

Logotyp XXIX. Medzinárodného kongresu genealogických a heraldických vied, ktorý sa mal konať roku 2010 v Bratislave. Autor Ladislav Vrtel, 2008

Logotype of the XXIX International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences which should have taken place in Bratislava in 2010. Author Ladislav Vrtel, 2008

Objednávky / Distribution:

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť

Nám. J. C. Hronského 1

036 01 Martin

Slovakia

www.genealogy-heraldry.sk

ISBN 978-80-970196-2-4

Obsah

Úvodom	7
Kontinuita a diskontuita heraldiky (<i>Ladislav Vrtel</i>)	9
Kontinuita a diskontuita vo vývoji pečatí a znakov stolíc na Slovensku (<i>Leon Sokolovský</i>)	20
Znaky územných celkov na Slovensku do roku 1922 a po roku 2001 (<i>Zdenko G. Alexy</i>)	42
Kontinuita a diskontuita komunálnych symbolov na Slovensku (<i>Peter Kartous</i>)	47
Vývoj erbov vyšších cirkevných hodnostárov na Slovensku do konca stredoveku (<i>Miroslav Glejtek</i>)	55
Cirkevná heraldika v Košickej arcidiecéze (<i>Peter Zubko</i>)	69
Meštianske znaky alebo meštianske erby? Príspevok k meštianskej heraldike v Bardejove v 15. – 17. storočí (<i>Mária Petrovičová</i>)	86
Erb – identifikačný a pomocný datovací prvok architektonických pamiatok (<i>Jana Oršulová</i>)	91
Kontinuita a diskontuita vo vývoji štátnych vyznamenaní na území Slovenskej republiky (<i>Igor Graus</i>)	102
K vývoju heraldických knižných značiek – exlibrisu a supralibrosu na Slovensku (<i>Lubomír Jankovič</i>)	117
Tradiície a možnosti výskumu najstaršej vrstvy šľachty (aristokracie) vo včasnostredovekom Uhorsku (<i>Ján Lukačka</i>)	132
Vývoj erbu Andaháziovcov z Andíc. K obsahovej kontinuite šľachtických erbov (<i>Frederik Federmayer</i>)	137
Kontinuita v rode Appellovcov z Mojmíroviec. Spoločenská kategória hospodárskych úradníkov ako nový objekt genealogicko-historických výskumov (<i>Peter Keresteš</i>)	146
Kontinuita podnikania v rode Kuchynkovcov (<i>Ján Žilák</i>)	167
Genealogické služby v minulosti a dnes (<i>Peter Nagy – Radoslav Ragač</i>)	185
Diskusné príspevky	
Zamyšlení nad kontinuitou a diskontuitou v heraldice (<i>Tomáš Krejčík</i>)	196
Prečo pátrať po svojej minulosti alebo o jednom projekte, ktorý zaujal mladých i tých skôr narodených (<i>Lubomír Pajtinka</i>)	205

Vývoj erbov vyšších cirkevných hodnostárov na Slovensku do konca stredoveku

MIROSLAV GLEJTEK

Predkladaný príspevok sa zaoberá problematikou vývoja erbov a čiastočne aj pečatí vyšších uhorských cirkevných hodnostárov, biskupov a arcibiskupov, ktorí pôsobili na území Slovenska do konca stredoveku.¹ Základnou predpracou tohto príspevku je štúdia L. Vrtela, ktorá prináša množstvo dôležitých informácií a zaujímavých postrehov k vývoju cirkevnej heraldiky a sfragistiky na našom území.² V nasledujúcich riadkoch sa snažíme poukázať na niektoré skutočnosti, ktoré do určitej miery dopĺňujú už známe poznatky.

Z hľadiska sledovania vývoja cirkevných erbov v období stredoveku predstavujú, pri absencii erbových listín – armálesov, primárny heraldický prameň pečate. Hoci dominantné postavenie erbu v ikonografickej skladbe cirkevnej pečate možno sledovať až na konci stredoveku, dôležitým, najtypickejším heraldickým prameňom štúdia erbov stredovekého vysokého kléru sú pontifikálne pečate.³ Pečate ako médiá v mnohých prípadoch významne ovplyvnili podobu zobrazeného erbu a jeho súčastí.⁴

¹ V príspevku sledujeme výlučne erby v rámci katolíckej cirkvi. U ostatných konfesií, s výnimkou anglikánov a niektorých protestantských cirkví severnej Európy, ktoré si ponechali pôvodnú katolícku hierarchickú štruktúru, sa nevytvorili predpoklady pre vznik alebo aspoň trvalú existenciu cirkevnej heraldiky. Porovnaj POKORNÝ, P. R. *Cirkevní heraldika se zvláštním zřetelom k českým zemím*. In *Sborník příspěvků I. setkání genealogů a heraldiků*. Ostrava 1989, s. 29.

² VRTEL, L. *Náčrt vývoja cirkevnej heraldiky na Slovensku*. In SEDLÁK, V. (ed.) *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava 1998, s. 146 – 173. Množstvo obrazového materiálu dopĺňuje aj nadväzujúca publikácia VRTEL, L. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin 2003.

³ Z približne 80 známych pontifikálnych pečatí v Uhorsku do konca 15. storočia bolo 28 pečatí tvorených aj erbovou zložkou. Počet pečatí pravdepodobne nie je úplný. Vychádza najmä z katalógu pečatí, ktorý zostavil BODOR, I. *Középkori magyarországi fõpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Múvészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat – gyűjteménye alapján*. Budapest 1984 a z ďalších citovaných prác.

⁴ Ako poukážeme ďalej, (arci)biskup používal často erb s rôznymi prvkami v závislosti od toho, či išlo o hlavnú (pontifikálnu), menšiu či prsteňovú pečať.

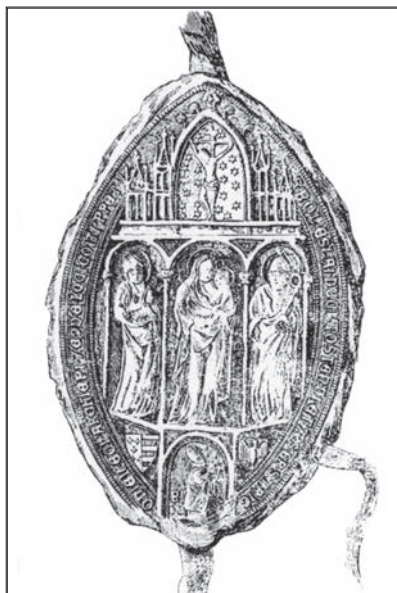
V uhorských podmienkach sme sa s erbami cirkevných inštitúcií v stredoveku takmer nestretli.⁵ Z tohto dôvodu nepoznáme z nášho prostredia prípady kombinácií inštitucionálneho a osobného erbu, či už vo forme samostatných (najčastejšie vedľa seba stojacich štítov) alebo integrovaných kompozícií (v jednom štíte). Pozornosť preto upriamime na erby osobné. Na základe nedávných štúdií francúzskych sfragistikov možno povedať, že s erbami (arci)biskupov a (arci)biskupstiev sa v pontifikálnych a rubných pečatiach stretávame už v 2. polovici 13. storočia.⁶ Tieto erby na pečatiach však súviseli s temporálnou mocou konkrétnych majiteľov. Koncom 13. storočia došlo na západ od uhorských hraníc k zavádzaniu inštitucionálnych erbov, ktoré boli nemenné a stali sa úplne nezávislými od erbov svetských (osobných).⁷ Uhorský vývoj bol v tomto zmysle oneskorený. Prvé zachované erby uhorských (arci)biskupov poznáme z pečatí z konca 1. polovice 14. storočia. Pravdepodobne jeden z pr-

⁵ Zaujímavý príklad kláštorného erbu predstavuje erb benediktínskeho kláštora v Hronskom Sv. Beňadiku. Ide o ojedinelý prípad inštitucionálneho, v našom prípade kláštorného erbu zo stredovekého Slovenska. Blížšie pozri VRTEL, 2003, ref. 2, s. 104. S vývojom erbov cirkevných inštitúcií (najmä s úpravou erbov reholí) sa v uhorskom prostredí stretávame častejšie až v novoveku.

⁶ K problematike prvých pečatí cirkevných predstaviteľov obsahujúcich aj erbovú zložku je potrebné pristaviť sa bližšie. J. Novák, vychádzajúc z A. Nyáryho, predpokladá, že do začiatku 14. storočia nie je prameň, ktorý by potvrdil výskyt erbu u duchovnej osoby. Dokonca, že uhorský vývoj predbieha západnú Európu, keďže najstarší výskyt erbu v pečati cirkevného hodnostára predstavuje pečať ostrihomského arcibiskupa Boleslava z r. 1324. Porovnaj NOVÁK, J. *Slovenské mestské a obecné erby*. Bratislava 1967, s. 25 – 26, pozn. 40, NYÁRY, A. A *heraldika vezérfonala*. Budapest 1886, s. 213 – 217. Viacero príkladov francúzskych (arci)-biskupských pečatí obsahujúcich erbovú zložku v 2. pol. 13 storočia publikujú ALIQUOT, C. *La personnalisation par l'héraldique des actes juridiques des ecclésiastiques du Moyen-Age dans les diocèses relevant de la mouvance royale de France*. In *L'héraldique religieuse. Actes du Xe Colloque internationale d'héraldique*. München 1999, s. 100 – 122 a v tom istom zborníku BOUYÉ, E. *Héraldique médiévale des évêques de la France du Nord*, s. 123 – 152. I keď sa v pečatiach francúzskych prelátov stretávame s erbom v pomerne skorom období, tieto erby súvisia s ich postavením feudálnej vrchnosti. V nemecky hovoriacom prostredí skutočne dochádza k integrácii erbu klerika do pečaťného poľa neskôr. Napríklad v pečatiach biskupov diecézy Seckau prvý výskyt osobného erbu v pontifikálnej pečati sledujeme až v r. 1337 u biskupa Rudmara. Blížšie FREIDINGER, L. *Siegelgebrauch und Wappenführung der Bischöfe von Seckau in Mittelalter und früher Neuzeit. Teil 2: 1337 – 1452*. In *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs*. Folge 49, Graz 1999, s. 63 – 87.

⁷ NOVÝ, R. *Heraldika pražských biskupů a arcibiskupů v přehusitské době*. In *Acta Universitatis Carolinae*. Tom. XXXI, Praha 1991, Fasc. 1, s. 54.

Pečať ostrihomskeho arcibiskupa
Boleslava (1321 – 1328).
Zdroj: Pór, 1905

Pečať nitrianskeho biskupa Víta
Vašváriho (1334 – 1347?).
Zdroj: Judák, 1999

vých – na pontifikálnych pečatiach – zachovaných erbov uhorských arcibiskupov sa nachádza na pečati ostrihomskeho arcibiskupa Boleslava z roku 1323. Vľavo dole táto pečať zobrazuje erb Uhorského kráľovstva (v tomto prípade štít posypaný ľaliami) a vpravo erb rodu Piastovcov (orol), z ktorého Boleslav pochádzal.⁸

K prvým biskupským pečatiam obsahujúcim heraldickú zložku patrí aj pontifikálna pečať vacovského biskupa Rudolfa (1329 – 1342) z roku 1331.⁹ Osobitnú pozornosť si zaslúži i v literatúre viackrát pertraktovaná pečať nitrianskeho biskupa Víta Vašváriho (Vitus de Castro Ferreo)

⁸ Komentár a vyobrazenie pozri v BODOR, ref. 3, s. 44, č. 32, tab. VI, RÁBIK, V. Pečate nitrianskych biskupov do konca 14. storočia. In SEDLÁK, V. (ed.) *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava 1998, s. 184. Perokresbu pečate publikuje PÓR, A. Pecséttani aprógások. In *Turul*, roč. 23, 1905, č. 1, s. 19.

⁹ V spodnej časti pečate sa nachádzajú dva pravdepodobne identické trojhranné štíty, v ktorých je umiestnený orol s rozťahnutými krídlami. Porovnaj BODOR, ref. 3, s. 44, č. 34, tab. VII.

Erb rábskeho biskupa Kolomana, I. typ (1337 – 1375). Zdroj: Végh, 1935

z roku 1341. Ide o vôbec prvé známe zobrazenie erbu na biskupskej pečati z nášho prostredia.¹⁰

Pod erbami vysokých cirkevných predstaviteľov 1. polovice 14. storočia rozumieme štíty trojuhlého tvaru bez ďalších súčastí. V tom období vzniklo však aj niekoľko erbov zaujímavých z cirkevno-heraldického hľadiska. Používateľom prvého bol syn uhorského kráľa Karola Róberta, rábsky biskup Koloman (1337 – 1375). Tento erb však svojou neobvyklou koncepciou nezapadá do rámca ikonografickej skladby biskupských erbov svojho obdobia. Predstavuje úplný šľachtický erb, tvorený štítom

s pruhmi a ľaliami. Obsahovo teda korešponduje s panovníckou heraldikou Anjouovcov. Štít je prevýšený hrncovitou prilbou s prikrývadlami. Na prilbe spočíva klenot v podobe zložených orlích krídel.

V niektorých prípadoch sa stretávame len s časťou šľachtického erbu. Pozoruhodná je pontifikálna pečať jágerského biskupa Michala Sečeního (1362 – 1375).¹¹ Postavu sv. Jána v nej sprevádza vľavo orol (patrón sv. Jána evanjelistu) a vpravo prilba s klenotom erbu Sečeníovcov. Ide o jeden zo zaujímavých príkladov kultu klenotu v tomto období.¹²

Ak sa v 1. polovici 14. storočia erby v pontifikálnych pečatiach vyskytovali skôr výnimočne, v druhej polovici už erbová zložka predstavuje ich stabilnú súčasť.¹³ Jedným z prvých a v neskoršom období dominantných

¹⁰ V dolnej časti pečatného poľa je umiestnený štít s obrubou z rastlinných úponkov. V ňom sa nachádza z ľavej strany štítu vyrastajúca ruka držiaca kvet. Rekonštrukciu erbu publikoval VÉGH, G. *Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihöz*. In *Turul*, roč. 49, 1935, č. 1 – 2, s. 1, obr. 1. Bližšie sa pečatou zaoberá RÁBIK, ref. 8, s. 184, 187. Rekonštrukciu celej pečate publikuje JUDÁK, V. *Nitrianske biskupstvo v dejinách*. Bratislava 1999, s. 21.

¹¹ BODOR, ref. 3, s. 50, č. 51, 52, tab. XII. Pečatou sa zaoberal aj KANDRA, K. *Az egri püspökök pecsétel*. In *Turul*, roč. 11, 1893, č. 3, s. 134 – 135.

¹² VRTEL, 2003, ref. 2, s. 85.

¹³ Z 26 známych uhorských pontifikálnych pečatí v 2. polovici 14. storočia len osem neobsahuje erb biskupa. Porovnaj BODOR, ref. 3, tab I. – XVII.

prvkov erbu preláta (ale i radového kňaza) bol klobúk.¹⁴ Pravdepodobne prvý prípad jeho výskytu v Uhorsku predstavuje erb na pečatiach ostrihomského arcibiskupa a kardinála Demetera Vaškútiho (1378 – 1387). Zaujímavé je, že sa tento (kardinálsky) klobúk nenachádza nad štítom, ale priamo v ňom – v rukách anjela, ktorého postava štít vyplňa. Na väčšej, pontifikálnej pečati to nie je vzhľadom na veľkosť zobrazení zreteľné, ale menšia, erbová pečať potvrdzuje túto skutočnosť.¹⁵

¹⁴ Prvú kodifikáciu používania kňazského klobúka v cirkvi uskutočnil pápež Inocent IV. (1243 – 1254) na I. lyonskom koncile. Červený klobúk bol určený ako viditeľný znak kardinálov. Nejde pritom o pontifikálie v pravom slova zmysle. Klobúk nebol, na rozdiel od mitry či berly, používaný priamo pri liturgii, ale pri slávnostných jazdách a reprezentácii mimo liturgie. Porovnaj HEIM, B. B. *Heraldry in the Catholic Church. Its Origin, Customs and Laws*. Gerrards Cross 1981, s. 67 – 70. V stredovekom a ranonovovekom období je ešte chápaný ako symbol kardinálov. Neskôr sa však začal presadzovať v celej šírke personálnej, ale v niektorých prípadoch i inštitucionálnej heraldiky katolíckej cirkvi.

¹⁵ Pontifikálnu pečať kardinála Demetera s popisom publikuje HEGEDŰS, A. (ed.) *Megpecsételt történelem. Közöpkori pecsétek Esztergomból*. Esztergom 2000, s. 117 – 118. Erbovú pečať publikuje BODOR, ref. 3, tab XXVII, obr. 19. Perokresbu pečate publikuje PÓR, A. *Pecséttani újabb apróságok (Hat pecsétrajzzal)*. In *Turul*, roč. 15, 1897, č. 1, s. 13.

Pečať jagerského biskupa Michala Sečeního (1362 – 1375).
Zdroj: Kandra, 1893

Menšia pečať ostrihomského arcibiskupa a kardinála Demetera Vaškútiho (1378 – 1387).
Zdroj: Pór, 1897

Menšia pečať ostrihomskeho arcibiskupa Jána Kanižaia (1387 – 1418).

Štátny archív v Levoči, 1412

S menšími pečaťami sa stretávame v uhorskej cirkevnej sfragistike intenzívnejšie od konca 14. storočia. Ich hlavným obsahom (vzhľadom na tvar a veľkosť) už nie je zložitý hagiografický či portrétny motív, ale erb.¹⁶ Ako príklad možno uviesť pečať ostrihomskeho arcibiskupa Jána Kanižaia (1387 – 1418). V jeho veľkej pečati sa nachádzajú dva rovnaké štíty s rodovým erbom.¹⁷ Menšia pečať¹⁸ okrúhleho tvaru však už nenesie štít s erbom, ale len erbové znamenie bez štítu.¹⁹

Z tohto obdobia pochádza aj pečať vesprímskeho biskupa Demetera (1387 – 1391, 1395 – 1398).²⁰ Ide tiež o veľkú pontifikálnu pečať. Z hľadiska dejín Slovenska je zaujímavá najmä tým, že biskup Demeter pochádzal zo známeho rodu Hont-Poznanovcov. To sa odzrkadlilo aj v spomínanej pečati, v ktorej sa môžeme stretnúť s dvoma identickými štítmí s rodovým erbom. Ten obsahuje položený mesiac prevýšený hviezdou.

Väčšie zmeny v stvárnení erbov prelátov priniesla druhá polovica 15. storočia. V arcibiskupských erboch čoraz častejšie nachádzame za štítom postavený procesiový latinský kríž a v erboch kardinálov, nad štítom, aj klobúk. Napríklad v pečatiach ostrihomskeho arcibiskupa a kar-

¹⁶ Na rozdiel od pontifikálnych pečatí, ktoré sa nám zachovali v pomerne reprezentatívnom počte, u menších pečatí ide skôr o ojedinelé výnimky. Súvisí to najmä s tým, že nimi bol pečatený diplomatický materiál často obmedzenej platnosti. V niektorých prípadoch boli používané vo funkcii sekrétnej pečate. Väčšinu zachovaného sfragistického materiálu tvoria pečate privesené na privilégiách. Bližšie KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T. *Úvod do českej sfragistiky*. Ostrava 1989, s. 10.

¹⁷ Erb tvorí krídlo s pazúrmí. Pečať pochádza z roku 1391. Bližšie pozri BODOR, ref. 3, s. 54, č. 63, tab. XII.

¹⁸ Pre potreby tohto príspevku rozumieme pod menšou pečaťou takú pečať, ktorá okrem erbovej zložky obsahuje aj krátky kruhopis. Pečate tvorené len erbom, prípadne sprevádzaným iniciálami mena majiteľa, nazývame prsteňovými pečaťami.

¹⁹ Pečať z roku 1412 je umiestnená v Štátnom archíve v Levoči, Súkromný archív Spišskej kapituly, Scr. XI, krab. 23, Fasc. 2. Pečať je v koroborácii označená jako menšia (*Sigilli nostri minoris*).

²⁰ HEGEDŮS, ref. 15, s. 129.

Veľká pečať ostrihomskeho arcibiskupa Jána Kanižaia (1387 – 1418). Zdroj: Bodor, 1984

Veľká pečať vesprímskeho biskupa Demetera (1387 – 1418). Zdroj: Hegedús, 2000

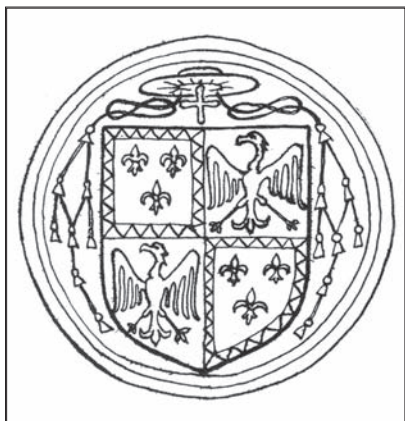
dinála Dionýza Sécího (1440 – 1465) sa uplatnil rodový erb prevýšený klobúkom.²¹ Naproti tomu v jeho prsteňovej pečati sa nachádza len jeho erb tvorený štítom a procesiovým krížom. Nad nimi je umiestnený klobúk s deviatimi strapcami na každej strane.²²

V tom období sa načrtnutá skladba erbov do značnej miery ustálila. Majiteľom menšej pečate s rovnakou koncepciou (teda s erbom tvoreným štítom, krížom a klobúkom) bol aj ďalší ostrihomský arcibiskup a kardinál Tomáš Bakóc (1497 – 1521). Tento významný uhorský prelát používal dve pontifikálne typária. Zatiaľ čo v prvom, arcibiskupskom z roku 1509, sa nachádza štít sprevádzaný len procesiovým krížom, v druhom (kardinálskom) je už štít s krížom prevýšený klobúkom.²³ Z materiálu, ktorý máme k dispozícii, vyplýva, že až do konca stredoveku tvoril klobúk v uhorskej heraldike výhradne súčasť erbov kardinálov. Kríž bol zasa výlučne súčasťou erbov arcibiskupov.

²¹ V pontifikálnej pečati je určenie počtu strapcov dosť problematické.

²² Pontifikálna pečať pochádza z roku 1463 a prsteňová pečať z roku 1458. Vyobrazenia s príslušnými popismi publikuje HEGEDŮS, ref. 15, s. 120 – 122.

²³ Vyobrazenia publikuje HEGEDŮS, ref. 15, s. 126.

Pečať ostrihomskeho arcibiskupa
a kardinála Hypolita d'Este
(1487 - 1497).
Kresba: M. Gregorovičová

Pečať jágerskeho biskupa Urbana
Dóciho (1487 - 1490).
Archív R. k. biskupstva v Spišskom
Podhradí, 1486

Polovica 15. storočia vniesla do erbov klerikov aj ďalší nový prvok – mitru.²⁴ Táto liturgická pokrývka hlavy sa v nasledujúcich storočiach stala najrozšírenejšou mimoštitovou súčasťou biskupských erbov. Jej prienik do pečatí a erbov možno sledovať na dvoch pečatiach ostrihomskeho arcibiskupa Hypolita d'Este (1487 – 1497). V pečati z roku 1488 sa nachádza rodový erb arcibiskupa, nad štítom sprevádzaný malým krížikom a prevýšený malou mitrou. V roku 1497 získal tento arcibiskup kardinálsku hodnosť. Práve z tohto obdobia s najväčšou pravdepodobnosťou pochádza jeho druhé pečatidlo. V ňom však už nachádzame okrem erbo-

²⁴ Tento prvok sa k nám dostal zo západnej Európy, kde už mala svoje stabilné miesto od začiatku 14. storočia v erboch biskupov a arcibiskupov. Pre rozšírenie v Uhorsku mal veľký význam Kostnický koncil (1414 – 1418). Napríklad v dôležitom heraldickom dokumente druhej polovice 15. storočia, tzv. erbovej roli (*Wappenrol zu Konstanz*), sú okrem erbov panovníkov a šľachticov zachytené aj erby prelátov. Všetci kardináli v nej majú svoje erby prevýšené klobúkom so strapcami. Hoci ich počet nie je stabilný, už v tomto dokumente čiastočne odráža ich pozíciu v cirkevnej hierarchii. Erby arcibiskupov sú zas zobrazované ako štíty prevýšené mitrou, berlou a krížom (až na niektoré zatiaľ nevysvetlené výnimky, v ktorých je použitý dvojité kríž, čo pravdepodobne súvisí so svetskými funkciami). Ostatní arcibiskupi majú za štítom latinský kríž. U biskupov je vždy spolu so štítom zobrazená mitra a berla. Porovnaj MCCARTHY, M. F. *A Manual of Ecclesiastical Heraldry. Catholic, Anglican, Lutheran, Presbyterian and Orthodox*. Sydney 2005, s. 52 – 55.

vého štítu a krížika aj kardinálsky klobúk s deviatimi strapcami na každej strane.²⁵

Pre druhú polovicu 15. storočia sa mitra javí ako obľúbená súčasť erbu biskupov najmä v ich malých, resp. prsteňových pečatiach. Tvar týchto pečatí bol v uhorských podmienkach najčastejšie oktogonálny. Typickú zmenu zobrazenia erbu pri zmene postavenia preláta možno sledovať v menších (prsteňových) pečatiach Jána Vitéza. Ako varadínsky biskup kládol nad svoj rodový erb mitru.²⁶ Potom, čo ho vymenovali za ostrihomského arcibiskupa, mitru nahradil latinským procesiovým krížom.²⁷

Blížiaci sa koniec stredoveku znamenal aj zásadné zmeny v cirkevnej heraldike a sfragistike. Ako symbolický medzník vo vývoji (arci)biskupskej pečate, ale i erbu možno chápať pečať jágerského biskupa Urbana Dóciho (1487 – 1490).

Tento cirkevný predstaviteľ bol majiteľom okrúhleho typária tvoreného už len heraldickou zložkou – rodovým erbom prevýšeným veľkou mitrou. Ide pravdepodobne o jeden z prvých prípadov, kedy uhorský biskup vo funkcii hlavnej (veľkej) pečate používal len erbovú pečať.²⁸ Je to vlastne začiatok novovekej cirkevnej pečate.²⁹ Veľký, reprezentatívny, ikonograficky bohatý typ pečate nahradil typ jednoduchší – heraldický. Biskup, kráľovský pokladník a sudca Dóci z Veľkej Lúče je pre nás zaujímavý

²⁵ Prvý typ pečate publikuje VRTEL, 2003, ref. 2, s. 127, druhý HEGEDŮS, ref. 15, s. 124.

²⁶ Tento vývoj možno sledovať na pečatiach viacerých varadínskych biskupov. Zatiaľ čo biskupi Eberhart Albeni (1407 – 1409) a Dionýz Kusali (1427 – 1432) vo svojich pečatiach ešte používajú len štít bez ďalších súčastí, biskupi Ján Vitéz (1445 – 1465), Ján Beckenschläger (1465 – 1468) a Dominik Kálmánčehi (1495 – 1501) už nad štít s rodovým erbom kládli mitru s fimbriami. Vyobrazenia pozri BUNYITAY, V. *A varadi püspökség története alapításától a jelenkorig*. Nagyvárad 1883, s. 230, 255, 292, 298, 343.

²⁷ Pečať publikuje HEGEDŮS, ref. 15, s. 123.

²⁸ O charakteere pečate vypovedá najlepšie koroborácia: *...litteras nostras privilegiales pendentes et autenticis sigilli nostri munimine vallatas duximus concedendas auctoritate nostra iudicaria et iusticia mediante*. Pečať s priemerom 35 mm sa nachádza privesená na listine vydané v roku 1486 v Budíne. Porovnaj Archív Rímskokatolíckeho biskupstva v Spišskom Podhradí, Hodnoverné miesto Spišská kapitula, Scr. 10, Fasc. 2, No. 2.

²⁹ Tézu, že erbová pečať predstavuje už novú – novovekú etapu cirkevnej pečate, podoprel svojím výskumom MARÁZ, K. *Pečeť na Moravě na konci středověku a počátku novověku – příspěvek k poznání pečeti olomouckých biskupů a moravské šlechty v období 1471 – 1526*. Dizertačná práca. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brne, 2001.

Miniatúra z erbovej listiny
Urbana Dóciho z roku 1480.
Zdroj: Fejérpataky, 1901

aj z iných dôvodov. Práve na základe jeho zásluh ho panovník Matej Korvín (spolu s príbuznými) povýšil v roku 1480 do šľachtického stavu a udelil mu erbovú listinu.³⁰ Dóci však vzápätí po tomto akte zobrazil vo svojej pečati inú, oproti armálesom udelenú, pozmenenú podobu svojho erbu. Kým získaný erb mal všetky súčasti šľachtického erbu, biskup použil len štít, ktorý prevýšil mitrou. To dáva jasný signál o tom, že prelát, hoci mu bol udelený šľachtický erb, vnímal jeho význam a funkciu v spojení so svojou duchovnou funkciou (biskupa).³¹ Výraznou zmenou v sa-

motnej podstate štítového poľa je aj obrátenie figúr. Zatiaľ čo v armálese je štít ľavošikmo delený a lev teda pozerá heraldicky doľava, v pečati je štít už pravošikmo delený a lev pozerá heraldicky doprava.³²

Už naznačený vývoj erbu a pečate z konca stredoveku pretrval v Uhorsku aj celé 16. storočie. Jedným z posledných príkladov pontifikálnej bis-

³⁰ Úplne znenie erbovej listiny a kresbu miniatúry publikuje FEJÉRPATAKY, L. *Magyar címeres emlékek II.* Budapest 1901, s. 63. Miniatúru publikuje aj KOLLEGA TARSOLY, I. – STRAUB, É. (eds.): *A Magyar Országos Levéltár címereslevelei.* Budapest 2000, heslo Nagylucsei Orbán.

³¹ Takto to vlastne možno sledovať, až na niekoľko výnimiek, už od počiatku stvárňovania erbov v pečatiach cirkevných predstaviteľov. Porovnaj VÉGH, ref. 10, s. 30, pozn. 4.

³² J. Novák sa domnieva, že ide o omyl rytača typária, ktorý zabudol na to, že pečatný obraz bolo treba vyryť v negatívne. Ak pripustíme, že nejde o omyl, ale o cielentý zásah do erbu, svedčilo by to o veľkom cite pre heraldický detail u majiteľa pečate. Jediným dôvodom by mohla byť snaha, aby lev neľahadel doľava, ale heraldicky vpravo. Hoci ide o domnienku, v jej prospech hovorí aj to, že v honosnom žaltári biskupa Urbana z roku 1490 sa na jednom fóliu nachádza erb s mitrou, ktorý presne zodpovedá zobrazeniu v pečati. Dá sa teda predpokladať, že biskup už v tom období vnímal ako korektný erb v tejto podobe. Vyobrazenie publikuje *Hunyadi Mátyás, a királyi udvarban 1458 - 1490.* Budapest 2008, s. 489. V 16. a 17. storočí došlo ešte k niekoľkým zásadným zmenám tinktúr a figúr erbu, ktoré však už vykonali neklerickí členovia tohto rodu. Bližšie NOVÁK, J. *Rodové erby na Slovensku I.* Bratislava 1980, s. 84 – 86.

kupskej pečate v 16. storočí je pečať záhrebského biskupa Šimona Erdődého (1519 – 1543). V tejto pečati však už erb nie je tvorený len štítom (čo je typické pre zobrazovanie erbu biskupa v stredovekej pontifikálnej pečati), ale nad štítom sa nachádza mitra.³³ V celom novoveku sú už uhorské (arci)biskupské pečate tvorené len erbou zložkou spravidla v okrúhlym pečatnom poli.

V širších stredoeurópskych súvislostiach možno konštatovať, že väčšina zmien v ikonografickej skladbe pečate cirkevného preláta našla – i keď s určitým odstupom – svoje uplatnenie aj v uhorskej heraldike a sfragistike. Zatiaľ čo však v uhorských podmienkach predstavuje prechod od špicato-oválneho tvaru pontifikálnej pečate k okrúhlemu tvaru zároveň aj prechod od hagiograficko-heraldickej k čisto erbovej pečati, v Čechách, na Morave, v Poľsku, ale i v západnej Európe sa stretávame s určitým prechodným typom, ktorý sa hojne vyskytuje najmä od začiatku 15. storočia. Ten je charakteristický pečatným polom okrúhleho tvaru, ktoré je vyplnené jednak hagiografickým prvkom, ale zároveň aj erbom (resp. erbami). Ten je často podstatne väčších rozmerov, ako tomu bolo v špicato-oválnych pečatiach. Typickým príkladom je pečať krakovského biskupa Zbigniewa Olesznického (1423 – 1455),³⁴ alebo pečať olomouckého biskupa Pavla z Miličina (1434 – 1450).³⁵

Zmeny 2. polovice 15. storočia, charakteristické už prechodom na čisto erbovú pečať, kopirovali – ako bolo poukázané pri pečati Urbana

Pečať záhrebského biskupa Šimona Erdődého (1519 – 1543).
Zdroj: Bodor, 1984

³³ BODOR, ref. 3, s. 60, č. 79, tab. XVII.

³⁴ Pečať z roku 1438 publikuje SEYLER, G. A. *Geschichte der Siegel*. Leipzig 1894, s. 223.

³⁵ V strede pečate je umiestnený sv. Václav, sprevádzaný vľavo erbom Olomouckej diecézy a vpravo erbom biskupa. Pečať z roku 1439 je uložená v Archíve mesta Brna, Zbierka mandátov a listín (ďalej AMB, ZML), inv. č. 328.

Pečať krakovského biskupa
Zbigniewa Olesznického (1423 – 1455).
Zdroj: Seyler, 1894

Pečať olomouckého biskupa
Pavla z Miličina (1434 – 1450).
Archív mesta Brna

Dóciho – celoeurópsky vývoj. Z hľadiska uhorskej heraldiky nie je bez zaujímavosti pečať administrátora Olomouckej diecézy (1482 – 1487) a varadínskeho biskupa (1476 – 1490) Jána Filipca.³⁶ Ako je známe, zvyk vkladania erbu diecézy do 1. a 4. poľa erbu biskupa má na západ od hraníc Uhorska svoju tradíciu. Zaujímavý prípad nastal, keď bol za administrátora Olomouckej diecézy menovaný Ján Filipec. Hlboko zaužívaná tradícia inštitucionálneho erbu v Olomouci spôsobila, že bolo potrebné vyjadriť v erbe biskupa aj jeho príslušnosť k Varadínskej diecéze. Keďže diecéza erb nemala, vložil autor erbu (a pečate) do 1. a 4. poľa štítu ob-

³⁶ Aspoň v skratke je treba predstaviť vývoj biskupskej pečate na Morave. Prvou doloženou pečaťou v Olomouci bola pečať biskupa Jindřicha Zdíka (1126 – 1150). Ide o pontifikálnu pečať okrúhleho tvaru. Za episkopátu biskupa Bruna zo Schauenburgu získala biskupská pečať špicato-oválny tvar. Začiatok 15. storočia znamenal prechod biskupskej pečate od veľkých pontifikálnych typárií k menším, okrúhlym. Tie boli spravidla vyplnené postavou sv. Václava (patróna diecézy), ktorého po stranách sprevádza erb diecézy a erb biskupa. Novú periódu otvorila pečať biskupa Tasa Černohorského z Boskovic (1457 – 1482). V jeho prípade už išlo o čisto erbóvu pečať bez hagiografických prvkov. Erb bol tvorený štvrtým štítom, kde v 1. a 4. poli bol umiestnený erb diecézy a v 2. a 3. poli erb biskupa. Štít bol prevýšený veľkou mitrou s fimbriami. Tento model zobrazovania erbu v Olomouci pretrval veľmi dlhé obdobie. Vyobrazenia pečatí pozri HLOBIL, I. – PERÚTKA, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci III. Výtvarná kultúra Moravy a Slezka 1400 – 1550*. Olomouc 1999, s. 36 – 43. Problematikou neskorostredovekej cirkevnej pečate na Morave sa zaoberal aj MARÁZ, ref. 29, s. 55 – 75.

raz svätého Ladislava, patróna diecézy. Zaujímavé však je, že nie v podobe, v akej sa nachádza v pečati varadínskej kapituly,³⁷ ale ako rytiera na koni s brnením a bojovou sekerou v ruke.³⁸ Hierarchicky nižšiu hodnotu administrátora Olomouckej diecézy vyjadril autor erbom v 2. a 3. poli. Keďže toto pole bolo podľa zaužívanej schémy určené rodovému erbú biskupa, tento bol umiestnený v srdcovom štítiku v strede erbu. Štít je prevýšený podľa dobových zvyklostí veľkou mitrou s fimbriami.³⁹ Táto do istej miery kuriózna pečať je ojedinelým príkladom vyjadrenia symbolu diecézy z uhorského prostredia v stredovekej pečati.⁴⁰

Hneď ďalší olomoucký biskup Stanislav Turzo (1496 – 1540) je úzko spätý aj so slovenským prostredím. Ako predstaviteľ významného rodu pôvodom zo Slovenska používal v administratívnej činnosti aj rodový turzovský erb. Kombinoval ho vo veľkom typárii s erbom Olomouckej diecézy.⁴¹ V menšej pečati a prsteňových typáriách sa však už prejavil len rodový erb.⁴² V oboch prípadoch bol štít prevýšený len biskupskou mitrou. Rovnaká koncepcia ako v uhorskej či moravskej pečati konca 15. storočia sa uplatnila v pečati poľského biskupa Jána Klimenta.⁴³

Keď sledujeme jednotlivé vývojové fázy cirkevnej heraldiky v Uhorsku a na Slovensku do konca stredoveku, možno konštatovať, že uhorská

³⁷ V stredovekých pečatiach varadínskej kapituly sa nachádza polpostava sv. Ladislava, v podobe uhorského kráľa s bojovou sekerou a žezlom. Vyobrazenie a rozbor pečate pozri TAKÁCS, I. *A Magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest 1992, s. 94 – 95, č. 55.2, tab. XXIX, č. 29. Peknú rekonštrukciu väčšej pečate varadínskej kapituly publikuje BUNYITAY, ref. 26, s. 27.

³⁸ K ikonografii sv. Ladislava pozri FLORENTOVÁ, H. – KOPECKÝ, V. *Kresťanské nebo. Svätci v umení a legendách*. Bratislava 1995, s. 111 a RULÍŠEK, H. *Slovník křesťanské ikonografie. Postavy - atributy - symboly*. Karmášek 2006, heslo Ladislav I.

³⁹ Vyobrazenie pečate publikovali HLOBIL, I. – PERŮTKA, M., ref. 36, s. 41 – 42.

⁴⁰ Nie je bez zaujímavosti, že stvárnenie sv. Ladislava na koni, hoci ako kráľa, nie rytiera, našlo uplatnenie aj v kanonickej dekorácii Katedrálnej kapituly vo Veľkom Varadíne z r. 1801. Vyobrazenie pozri v ALEXY, Z. G. *Ehrenzeichen der Kapitel in Vormals Habsburgischen Ländern*. Wien 1996, s. 103.

⁴¹ 1. a 4. pole štvteného štítu vyplňa erb diecézy a 2. a 3. pole erb biskupa. Porovnaj Moravský zemský archív (ďalej MZA), fond E 9 A 3, fond E 5 D 2.

⁴² MZA, fond E 4 – Augustiáni v Brne, sign. 5:16, inv. č. 168. AMB, ZML, inv. č. 1178. Dôkladne sa kanceláriou a pečaťami tohto biskupa zaoberá BALETKA, T. Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497 – 1540), jeho kancelář a správa biskupských statků. In *Sborník archivních prací*, roč. 54, 2004, č. 1, s. 3 – 236 + obr. príloha.

⁴³ Veľká podobnosť v ryteckom prevedení typárii J. Klimenta a S. Turzu môže poukazovať na rovnakého autora. Pečať z roku 1518 je uložená v AMB, ZML, inv. č. 1067.

Pečať varadínskeho biskupa (1476 – 1490) a administrátora Olomouckej diecézy Jána Filipca (1476 – 1490).
Kresba: M. Gregorovičová

Pečať olomouckého biskupa Stanislava Turza (1496 – 1540).
Moravský zemský archív, 1511

cirkevná heraldika (i sfragistika) čerpala zo zahraničných (západoeurópskych) podnetov a tieto postupne, i keď s určitým časovým odstupom, prijímala. Pomerne veľkú flexibilitu možno vidieť v erboch vytvorených v období Kostnického koncilu a po ňom. V tomto období kodifikovaná podoba erbu biskupa (tvoreného štítom a mitrou), arcibiskupa (tvoreného štítom a jednoduchým krížom) a kardinála (tvoreného štítom, krížom a klobúkom) našla veľmi rýchlo uplatnenie takmer v celej Európe. Uhorsko nebolo výnimkou. Možno tiež konštatovať, že aj stvárnenie (arci)biskupskej pečate zodpovedalo plne úzu, ktorý sa presadil v strednej a západnej Európe. Oproti ostatnej Európe v uhorskej cirkevnej heraldike absentovala pred koncom 15. storočia biskupská berla. Napríklad v moravskom prostredí sa s ňou stretávame v pečatiach, v ktorých v erbovej kompozícii nad erbom diecézy bola umiestnená mitra a za štítom s osobným erbom berla. Vo Francúzsku a Nemecku sa v niektorých (najčastejšie sekrétnych) pečatiach vyskytuje medzi dvoma štítmí (erbom diecézy a osobným erbom biskupa). I tu však ide skôr o zriedkavosť. Pravidelne sa s biskupskou berlou stretávame až od 16. storočia, kedy sa natrvalo stala súčasťou erbu biskupa.⁴⁴

⁴⁴ Záverom chcem poďakovať V. Rábikovi za korekcie textu a M. Gregorovičovej za prípravu perokresieb do tejto štúdie.